

Umsögn Landssamtakanna Proskahjálpar um frumvarp til sveitarstjórnarlaga, 5. mál

29. september 2026

Landssamtökin Proskahjálpi eru heildarsamtök fatlaðs fólks, sem vinna sérstaklega að réttinda- og hagsmunamálum fólks með þroskahömlun og/eða skyldar fatlanir, einhverfs fólks og allra fatlaðra barna og aðstandenda þeirra. Samtökin byggja stefnu sína og starfsemi á samningi Sameinuðu þjóðanna um réttindi fatlaðs fólks, barnasáttmála SP og öðrum fjölþjóðlegum mannréttindasamningum sem íslenska ríkið hefur skuldbundið sig til að framfylgja, sem og heimsmarkmiðum Sameinuðu þjóðanna, sem hafa það meginmarkmið að *skilja engan eftir*.

Íslenska ríkið fullgilti samning Sameinuðu þjóðanna um réttindi fatlaðs fólks árið 2016 og skuldbatt sig þar með til að framfylgja öllum ákvæðum hans. Samningurinn var lögfestur með **lögum nr. 80/2025** og þá er í gangi af hálfu ríkisins sérstök **landsáætlun um innleiðingu hans**.

4. gr. samningsins hefur yfirskriftina **Almennar skuldbindingar**. Þar segir:

1. Aðildarríkin skuldbinda sig til þess að efla og tryggja að fullu öll mannréttindi og grundvallarfrelsi fyrir allt fatlað fólk án mismununar af nokkru tagi á grundvelli fötlunar.

Aðildarríkin skuldbinda sig í þessu skyni til:

- a) að samþykkja alla viðeigandi löggjöf og ráðstafanir á sviði stjórnsýslu og aðrar ráðstafanir til að tryggja þau réttindi sem viðurkennd eru með samningi þessum,**
- b) að gera allar viðeigandi ráðstafanir, þar á meðal með lagasetningu, til þess að gildandi lögum, reglum, venjum og starfsháttum, sem fela í sér mismunun gagnvart fötluðu fólki, verði breytt eða þau afnumin, ...**

Af framangreindu leiðir að við undirbúning, gerð, setningu og framkvæmd sveitarstjórnarlaga hvílir sú skýra lagalega og þjóðréttarlega skylda á íslenska ríkinu að tryggja að fullt tillit verði tekið til aðstæðna, þarfa og réttinda fatlaðs fólks almennt og ekki síst fólks með þroskahömlun og/eða skyldar fatlanir og einhverfs fólks, eins og mælt er fyrir um í samningi SP um réttindi fatlaðs fólks (l. 80/2025). Í samningnum, sbr. lög nr.

80/2025, eru mörg ákvæði sem hafa mikla þýðingu, beint og óbeint m.t.t. þess frumvarps sem hér er til umsagnar.

Samtökin vilja á þessu stigi koma eftirfarandi á framfæri við umhverfis- og samgöngunefnd og Alþingi en áskilja sér rétt til frekara samráðs og til að koma frekari ábendingum og athugasemdum á framfæri á síðari stigum.

Fatlað fólk á skýlausan lagalegan rétt til að njóta raunhæfra tækifæra til virkrar þátttöku í samfélaginu til jafns við aðra og án aðgreiningar, burtséð frá hvar á landinu það er búsett. Í því felst m.a. rétturinn til aðgengis án mismununar að félags- og heilbrigðisþjónustu, húsnæði, menntun, atvinnu og menningar- og tómstundastarfi, sem og tækifæri til virkrar þátttöku í sveitarstjórnarmálum til jafns við aðra, með beinum hætti eða fyrir atbeina fulltrúa að eigin frjálsum vali.

Sveitarfélög gegna mjög mikilvægu hlutverki samkvæmt lögum við að veita fótluðu fólki þjónustu, sem er mjög oft algjör forsenda þess að það hafi raunhæf tækifæri til að njóta margvíslegra mannréttinda, sem eru sérstaklega áréttuð í samningi SP um réttindi fatlaðs fólks, sbr. lög nr. 80/2025.

Í 1. gr. laga nr. 38/2018, um þjónustu við fatlað fólk með langvarandi stuðningsþarfir og laga nr. 40/1991, um félagsþjónustu sveitarfélaga, með síðari breytingum, segir:

Við framkvæmd laga þessara skal framfylgt þeim alþjóðlegu skuldbindingum sem íslensk stjórnvöld hafa gengist undir, einkum samningi Sameinuðu þjóðanna um réttindi fatlaðs fólks.

Framkvæmd þessara tveggja laga er langmest á verkswiði og ábyrgð sveitarfélaga. Þá eru grunnskólar og leikskólar reknir af sveitarfélögunum en þeir gegna lykilhlutverki hvað varðar tækifæri fatlaðra barna til menntunar og félagslegrar þátttöku, án mismununar og aðgreiningar, eins og mælt er fyrir um í lögum og er meginþáttur í samningi SP um réttindi fatlaðs fólks.

Proskahjálparéttar þær miklu efasemdir, sem samtökin hafa um að rétt hafi verið falla frá kröfu í lögum um lágmarksfjölda fólks á hverju þjónustusvæði fyrir fatlað fólk, eins og gert var með lögum nr. 38/2018, um þjónustu við fatlað fólk með langvarandi stuðningsþarfir. Í þessu sambandi benda samtökin á að mjög vandséð er að fámenn sveitarfélög hafi faglega og/eða fjárhagslega burði og aðstæður til að bjóða upp á margbreytilega og stundum mjög sérhæfða þjónustu, sem þeim ber að gera samkvæmt lögnum.

Þá er fullt tilefni til að hafa af því verulegar áhyggjur að það sé erfitt fyrir fámenn sveitarfélög að hafa starfsfólk í þjónustu sinni, sem býr yfir fullnægjandi og sérhæfðri

menntun og þekkingu sem nauðsynleg er og krafa er gerð um í lögum og reglum varðandi mannréttindi fatlaðs fólks og þjónustu sem það á rétt á.

Með því að falla frá kröfu í lögum um þjónustusvæði með lágmarksfjölda íbúa varð einnig enn örðugra fyrir ríkið að standa við þá lagalegu skyldu sína að tryggja jafnræði og samræmi milli búsetusvæða fatlaðs fólks hvað varðar aðgang að lögbundinni þjónustu. Það er mjög brýnt viðfangsefni, sem verður enn þá erfiðara viðfangs með fleiri „þjónustueiningum“. Það er alvarlegt brot gegn jafnræðisreglum laga og mannréttindasamningum ef íbúum landsins er mismunað á grundvelli búsetu hvað varðar þjónustu, þar sem í húfi eru mjög miklir hagsmunir og réttindi þeirra sem í hlut eiga. Eins og fyrr sagði er lögbundin þjónusta við fatlað fólk forsenda þess að þau sem á henni þurfa að halda fái notið mikilsverðra mannréttinda í skilningi laga, samnings SP um réttindi fatlaðs fólks og annarra fjölþjóðlegra mannréttindasamninga sem íslenska ríkið hefur skuldbundið sig til að framfylgja.

Í þessu sambandi verður einnig að líta til þess að ósamræmi og/eða ójafnræði á milli búsetusvæða að þessu leyti vegur mjög alvarlega að tækifærum fatlaðs fólks og oft aðstandenda þess líka, einkum þegar um fötluð börn er að ræða, til að ráða búsetu sinni og hafa í raun frelsi til að flytjast eða flytjast ekki á milli sveitarfélaga eða landsvæða. Eðli máls samkvæmt er þannig mest vegið að rétti þeirra til að ráða búsetu sinni, sem hafa miklar þjónustuparfir vegna fötlunar sinnar og eru því mest háðir þjónustunni. Rétturinn til að ráða búsetu sinni er mannréttindi í skilningi stjórnarskrár og mannréttindasamninga, sem íslenska ríkið hefur skuldbundið sig til að framfylgja. Eftir því sem „þjónustueiningarnar“ verða fleiri eykst hætta á ósamræmi milli þeirra eðli máls samkvæmt.

Með vísan til framangreinds telja Landssamtökin Þroskahjálp mjög brýnt að lágmarksstærð þjónustustusvæða í þjónustu við fatlað fólk verði lögfest sem fyrst til að styrkja faglega og fjárhagslega burði þjónustusvæða og stuðla að jafnræði, samræmi, gæðum og stöðugleika í þjónustu.

Að mati Þroskahjálpar skortir mikið á að ríkið hafi fullnægjandi eftirlit með að fatlað fólk njóti í raun þeirrar þjónustu og stuðnings í öllum sveitarfélögum, sem það þarf á að halda og á rétt á samkvæmt lögum og samningi SP um réttindi fatlaðs fólks og öðrum fjölþjóðlegum mannréttindasamningum, sem íslenska ríkið hefur skuldbundið sig til að framfylgja. Einnig skortir mjög virk lagaleg úrræði til að bregðast við þegar fyrir liggur að sveitarfélög uppfylla ekki laglegar skyldur sínar hvað varðar þjónustu og stuðning við fatlað fólk.

Þá vilja Landssamtökin Þroskahjálp enn og aftur nota ítreka áskorun sína til ríkis og sveitarfélaga um að leiða án tafar til lykta langvarandi togstreitu sína varðandi kostnað af að tryggja fötluðu fólki mannréttindi og tækifæri til sjálfstæðs lífs og þátttöku í samfélaginu, sem kveðið er á um í stjórnarskrá, lögum og fjölþjóðlegum mannréttindasamningum sem Ísland hefur undirgengist og þykja sjálfsögð þegar í hlut eiga aðrir íbúar í landinu og í sveitarfélögunum. Þessi langvarandi togstreita hefur verið og er mjög mikil og alvarleg hindrun í framkvæmd og framþróun þjónustu við fatlað fólk og sífelld opinber umræða henni tengd er mjög oft meiðandi og niðurlægjandi fyrir allt fatlað fólk og vegur að sjálfsmynd þess og ímynd og ýtir undir fordóma gagnvart fötluðu fólki og stuðlar þannig að aukinni aðgreiningu þess og hættu á mismunun.

Landssamtökin Þroskahjálp beina eindregnum tilmælum til umhverfis og samgöngunefndar að taka fullt tillit til þeirra atriða, sem rakin eru hér að framan við meðferð þess frumvarps sem hér er til umfjöllunar og gera á því þær breytingar sem nauðsynlegt er til að tryggja betur að fatlað fólk njóti grundvallar-mannréttinda í öllum sveitarfélögum landsins og hafi raunhæf tækifæri til að ráða búsetu sinni og og til virkrar þátttöku í samfélaginu án mismununar og aðgreiningar vegna fötlunar. Það vantar mikið upp á að þessi réttindi séu tryggð með fullnægjandi hætti og það vantar mikið upp á að ríkið sinni þeirri skyldu sinni að hafa eftirlit með því með fullnægjandi hætti.

Landssamtökin Þroskahjálp óska eftir að fá að koma á fund umhverfis- og samgöngunefndar til að gera betur grein fyrir þessari umsögn sinni og afstöðu til þess mikilvæga frumvarps sem hér er til umfjöllunar. Samtökin vísa í því sambandi til **3. mgr. 4. gr. samnings SP um réttindi fatlaðs fólks, sbr. lög nr. 80/2025**, sem hljóðar svo:

*Við þróun og innleiðingu löggjafar og stefnu við innleiðingu samnings þessa og við annað ákvörðunartökuferli varðandi málefni fatlaðs fólks, skulu aðildarríkin hafa **náið samráð** við fatlað fólk og **tryggja virka þátttöku þess**, þar á meðal fatlaðra barna, með milligöngu samtaka sem koma fram fyrir þess hönd.*

Virðingarfyllst.

Guðmundur Ármann Pétursson, formaður Landssamtakanna Þroskahjálpar

Anna Lára Steindal, framkvæmdastjóri Landssamtakanna Þroskahjálpar